

Az Időképek muzeológiai üzenete*

Az *Időképek* című kiállítás láttán – sőt már előbb is, címének hallatán – szinte rögtönzéseként jutottak eszembe a québeci *Musée de la civilisation* (1988), a *Colonial Williamsburg* az Egyesült Államok Virginia államában (1985), a bécsi *Zaubertöne* kiállítás (1992), Ausztria milleniumi kiállítása, az *Osterrichi – Österreich 996–1996* Ybbsben és St. Pöltenben (1996), a *Museum of Irish Famine* (Strokestown, Írország, 1995), a *Magyarok Kelet és Nyugat közt* itt a Néprajzi Múzeumban (1993–1994), a *Búcsú a „hangos” XX. századtól* a Budapesti Történeti Múzeumban (1999–2000). Még ha rögtön le is szögezem, hogy nem a kiállítási témák szolgáltak a gondolatársítás alapjául, mégis természetesen jogos a kérdés, hogy nem erőltetett párhuzam-e az időről szóló kiállítással kapcsolatban a civilizáció történetére, a hangokra – akár mint zenei minőségekre, akár kommunikációs szerepükre –, az éhségre mint történelemformáló tényezőre, a nemzettudatra és az egy országról-népről rögzült sztereotípiákra, illetve szkeptikus muzeológusi megfogalmazásban egy „múzeumi Disneylandre” gondolni, mely nemcsak a műemléket, hanem az egykor benne zajló életet is rekonstruálni és be akarja mutatni.

Bizton állítom: nem. Elsősorban azért tartom kézenfekvőnek az egymás mellé állítást, mert mindezek a legutóbbi egy, de a legkorábbiak is másfél évtizede megjelenő kiállítások – az idézett magyar kiállítások csupán néhány éve voltak láthatók – valami olyan témát boncolgatnak, járnak körül egy múzeum falai között, amely tradicionális muzeológusi felfogás szerint nem való kiállításra, sőt a kiállítás műfajától idegen tárgykör. Mindegyik valamilyen elvont, test nélküli fogalom láthatóvá tétele, problémáknak és vonatkozásoknak a tárgyiasítási kísérlete: valami olyasféle alkotás, mely az *ars*, az egyszerre mesterség és művészet kategóriájába tartozhat. Olyasféle alkotás, amelynek esetében a kiállítás egy előzetes vízió – de legalábbis markáns koncepció – kivitelezése, műalkotássá formálása. Nem a tárgyak közszemlére tétele többé, hanem értelmezésük, kontextusba helyezésük, akár a közfelfogás szerinti átértelmezésük is.

Ennek a kiállításalkotói igénynek a megjelenését természetes fejleménynek tartom: ha minden civilizációs, kulturális jelenség alapjaiban megváltozott az elmúlt évtizedek, a posztmodernnek nevezett áramlat során – miért éppen a múzeum és a kiállítás műfaja maradna két-három évszázaddal ezelőtt kialakított keretei közé zárva? És miért ne hódíthatna meg a maga számára olyan területeket is, amilyenekre korábban nem gondolt? Ezen a hódítás megjelenése, az újféle szemlélet és gyakorlat lehetővé tevője a tárgy értelmezésének célkitűzése a bemutatás helyett. Az időt s az ezzel lényegileg összefüggő történelmet vagy a nemzettudatot, vagy a hangot nem lehet tárgyként bemutatni, viszont értelmezni lehet, ami más szavakkal azt jelenti, hogy megjelenési formái, társadalmi és természeti összefüggései már láthatóvá, bemutathatóvá tehetők. Párhuzam-

* Az alább olvasható négy szöveg az *Időképek* milleniumi kiállításáról rendezett (Budapest, 2001. november 12.) szakmai vitán elhangzott előadások szerkesztett változata.

ként példával élve: a hangok esetében a hang rögzítését és továbbítását, ennek technikai megoldásait, majd a már rögzített hangnak és a hangsugárzásnak a felhasználásait, belevonását a társadalom mindennapi életébe lehetett bemutatni. Az idő esetében pedig az idő mérését, ennek technikáit, az idő felfogását és annak civilizációs eltéréseit, az időben való élest már kiállíthatóvá lehetett tenni, s ezt tette az *Időképek* című kiállítás.

Az ilyen kiállítás szükségszerűen a tárgyak nagyon tág körét mozgatja meg, és kizárja a tárgycsoportok mint tárgycsoportok bemutatását. Ezért leginkább antropológiai vagy történeti rendezőelvek lépnek működésbe a művészettörténetiek és régészetiek helyett. Kevésbé a kiállítás létrehozóinak, sokkal inkább népszerűsítőinek és a közönségnek okoz gondot, hogy ezt a kiállítási típust a bevett fogalmakkal nem lehet meghatározni. Nem mondhatom rá, hogy művészeti, iparművészeti, néprajzi, technikai, irodalmi vagy régészeti kiállítás, hanem mindegyiknek a tárgyi anyagát használó kulturális antropológiai kiállítás, aminek magyarul éppúgy nincs határozott jelentése, mintha filozófiai kiállítást mondanék. Ez, a kiállítás műfajának megnevezése ugyan járulékos problémának is tekinthető, mely nem érinti magának a kiállításnak a tárgyi vagy megformálási lényegét, sem színvonalát, ám mégis nagyon fontos kérdés, mert – hogy továbbra is elvont maradjak – ha valami nem nevezhető meg, az vajon létezik-e egyáltalán?!

Azonban meggyőződésem, hogy mégsem ennyire kommunikálhatatlan az *Időképek* típusába tartozó kiállítás, mint amennyire az előzőekben érzékeltettem. A megtalált és a kiállítás szervezőelemévé tett, emblémaként működő szimbolikus tárgy teheti a külvilág számára vonzóvá a kiállítást, illetve ez teheti érdeklődővé és tényleges látogatóvá a potenciális látogatót. A kiállításához szervesen hozzátartozó szimbólum ugyanazt a szerepet tölti be a kiállításnál, mint a jól megtalált cím egy írásműnél: hatása és eladhatósága múlik rajta. Az *Időképek* cím frappáns, de nem egészen világos, hogy kiállítási környezetben mit kell várnom tőle. Kellene hozzá a vizuális szimbólum vagy a négy nagy egységnek megfelelő négy szimbólum. Ezek híján mégis inkább az elmélet elsődlegességére gondolunk a kiállítás szerzett benyomás, a látvány alapján, bármennyire kizárja is a kiállítás koncepciójának kidolgozója, Fejős Zoltán, hogy egy elméleti konstrukción nyugvó kiállítás lenne ez; „sokkal inkább sajátos, mozaikszerű, asszociációkon alapuló értelmezési kísérlet” – olvasható a katalógus nyolcadik oldalán.

Lehet, hogy tévedek, de úgy sejtem, hogy az eredetiség, a különbözőségi előtérbe került szempontja szerepet játszhatott abban, hogy a lappangóan jelen lévő jelképek – mint például a forgó kerék – nem emelkedtek vezérmotívumokká. Nagyszerű dolog és a hazai kiállítás-előkészítési gyakorlatban ugyancsak páratlan jelenség, hogy egy kiállítás rendezője ilyen teljességgel ismerje a rokon tárgyú kiállításokat világszerte. De biztos vagyok abban, hogy még valamelyik angol, francia vagy osztrák kiállítással megegyező tematika esetében is az övékétől tökéletesen különböző kiállítás született volna a Néprajzi Múzeumban, Budapestről szemlélve az időt és a világot, és a magyar kultúrából táplálkozva. Rengeteg szellemi energiát lekötöthetett és nem is indokolt korlátokat emelt az, hogy megfogalmazott céllá vált a különbözőségi az idővel foglalkozó más kiállításoktól. Gyanítom, hogy a „mozaikszerűséget” ez a szempont okozta inkább, mintsem Fejős Zoltán eredendő elképzelése.

Az *Időképek* sok szempontból rendhagyó kiállítás. Akár azzal is kezdek volna a róla való gondolkodást, hogy ilyen méretű és teljességre törekvő kiállítási katalógus még ma is ritkaság nálunk. Az meg különösképpen az, hogy a kiállítás maga – rejtélyes mó-

don – nem érzékelteti, hogy olyan mennyiségű tárgy jelenik meg benne, mint amennyit a katalógus bemutat és leír. Ám nemcsak kevesebb kiállított tárgyat képzeltem a kiállítási látvány alapján, de azt is felismerni véltem, hogy olykor a tárgykörhöz kapcsolható műtárgyak felsorolásszerűen vagy úrköltő módon kerültek oda, ahova kerültek, s ezeket csak a termék összefoglaló feliratai fogják közös keretbe, az egyes műtárgyak értelmezési szempontjai helyett. De tévedtem, mert a katalógus leírásai bizonyítják, hogy mind-egyik tárgy szervesen összefügg az *Időképek* témakörével, a rendezői koncepcióval.

Ám az, hogy erre csak a katalógus olvastán jöttem rá, ismét feleleveníti azt a kérdést, mely évtizedek óta vitatémája a magyar kiállításoknak: a feliratok kérdését. Egy nem is nagyon régen meghonosodott közhely szerint a korszerű kiállítás kevés felirattal dolgozik. Ez persze így általánosságban kijelentve babona, de lássuk be, hogy van benne racionális mag is: a kényelemé. Az *Időképek* esetében azonban nyilvánvalóan nem erről van szó. Olyan téma-összefoglaló feliratai vannak, hogy látogató legyen a talpán, aki a rendkívül kompakt, antropológiai fogalmakkal teli bonyolult elméleti szöveget, két terem közti átjáróban állva, különböző háttérzajoktól meg-megszakítva nemcsak végig tudja olvasni, de meg is érti (nekem nem mindegyiket sikerült). Eszerint tehát sokallni lehetne a szöveget – bár én inkább úgy fogalmaznám, hogy másképpen megfogalmazott szövegek inkább a helyükön lettek volna. De hogy szükségesek, az kétségtelen. Másutt kifejezetten hiányoltam a magyarázó szöveget, például hosszan eltöprengeve a kínai tűzóra előtt, hogy az hogyan is működhetett. Vagyis azt hiszem, a katalógusban szereplő tárgymagyarázó szöveg néhány indokolt esetben feliratként kikerülhetett volna a kiállításra is. A sok felirat ugyanis egyáltalán nem zavaró, ha grafikailag esztétikus és nem toladóan előtérben álló, hanem a jobb megismerés, az elmélyülés lehetőségét képviseli, amivel van, aki él, van, akit nem érdekel.

Az *Időképek* című kiállítás muzeológiai üzenete sokrétű és igen fontos. Többször annyi szakmai töprengenivalót nyújt, mint egy szokványos kiállítás. Sőt valóságos szakmai kérdéseket feszeget, nemcsak egy kiállítást, hanem egy kiállítási műfajt illetően is. A legfőbb kiállításműfaji kérdésekre adott válaszai

- Kulturális antropológiai, átfogó civilizációs kérdésekről is lehet sikeres kiállítást készíteni.
- Az ilyen kiállítás koncepciót valósít meg, és nem a múzeum gyűjteményi raktárából válogat az alapterületen elférő mennyiségű műtárgyat.
- A kiállítás témáját és a kiállított tárgyakat értelmezi, nem pusztán közszemlére teszi.
- Az ilyen kiállítás sok szakterület összjátékának eredménye, maga is valódi műalkotás, „Gesamtkunstwerk”.

S még valamiben igen fontos jelenségnek tartom az *Időképek* című kiállítást: igazi kísérleti kiállítás (abban sajnos nem vagyok biztos, hogy az érdemeinek megfelelő visszhanggal), amely részben azért válhatott nagyszabású kísérletté, mert megkapta hozzá azt a támogatást, amelyből meg lehetett valósítani a teljes elképzelést, járulékos kiadványaival és programjaival együtt. Tehát meg is lehetett látni, hogy mi a kísérlet – és nem csak szóban elmondani, hogy mi lett volna, ha a feltételek megengedik (általában inkább az ilyen kísérletekhez vagyunk hozzászokva). Az *Időképek* a múzeumi kiállítások egyik fő típusának jövője felé mutat – a hazai kooperáció után remélhetőleg a nem túl távoli jövőben már egyetemes, azaz nemzetközi együttműködésbe belekapcsolódva –, s remélhetőleg a jövőt előlegezi meg az ilyen a kiállítást megvitató konferencia is.